

ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА НАУЧНОТО ЖУРИ,
ОПРЕДЕЛЕНО СЪС ЗАПОВЕД
№ 1648 от 03. 06. 2015 г.
НА РЕКТОРА НА ЮЗУ „Н. РИЛСКИ“
ГР. БЛАГОЕВГРАД

Р Е Ц Е Н З И Я

върху дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Икономика и управление по отрасли (туризъм)“, професионално направление 3.9. „Туризъм“, област на висшето образование 3. „Социални, стопански и правни науки“

Тема на дисертационния труд: „ПРОГНОЗИРАНЕ ЗА НУЖДИТЕ НА ИНФРАСТРУКТУРНАТА ПОЛИТИКА В ТУРИЗМА“

Автор: София Валентинова Мирчова, редовен докторант към катедра „Туризъм“
към Стопанския факултет при ЮЗУ „Неофит Рилски – гр. Благоевград

Рецензент: проф. д-р МАРИН НАЙДЕНОВ НЕШКОВ, кат. „ИОТ“, в Икономически университет – Варна, област на висшето образование 3. „Социални, стопански и правни науки“, ПН 3.9. „Туризъм“, научна специалност „Икономика и управление (туризъм)“, член на НЖ съгласно заповед № 1648 от 03. 06. 2015 г. на Ректора на ЮЗУ

1. Кратко представяне на кандидата

Авторът на дисертационния труд София Мирчова е редовен докторант към кат. „Туризъм“ на Стопанския факултет към ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград, зачислена със заповед № 1645/09.07.2012 г. на Ректора на ЮЗУ за срок от 3 години (06.07.2012 – 05.07.2015), коригирана със заповед № 328/25.02.2013 г., с която за неин научен ръководител е назначен доц. д-р Преслав Димитров от същата катедра.

С. Мирчова е родена на 04.10.1984 г. Завършва средното си образование в СОУ с изучаване на чужди езици „Св.св. Климент Охридски“ Благоевград, а висшето в ОКС „Бакалавър“ - в ЮЗУ „Н. Рилски“, съответно по спец. „Туризъм“ и „География“ в п-да 2002 – 2006 г. Магистърската си степен получава в ЮЗУ „Н. Рилски“ по спец.

„География” с профил „Регионално развитие” в периода 2006-2008 г. От биографията на докторантката заслужава внимание и фактът, че тя, макар и за кратко, е работила на възлови позиции в държавни и частни структури на туризма у нас. Освен това владее отлично (писмено и говоримо) английски и руски език.

2. Оценка на документацията по процедурата

Докторант София Мирчова е представила необходимия комплект документи и материали в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за неговото прилагане, Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ „Н. Рилски”, Критериите и показателите за придобиване на образователната и научната степен „доктор“, приети от АС на висшето училище на 17 юли 2012 г. с протокол № 9. Този комплект включва: дисертационен труд на хартиен и електронен носител; автореферат на дисертационния труд; европейски формат на автобиография; заповед за определяне състава на научното жури и заповед за зачисляване в докторантура.

Докторантката е приложила оригинали и копия на научните си публикации по темата на дисертационния труд (**общо 5 бр.**), а именно: **1 статия:** „Forecasting of the number of passengers serviced at the Sofia airport” в TMS Conference Series (2014), Contemporary Issues in Tourism & Management Studies гр. Оляо, Португалия и **4 доклада:** **1** в сборник „International Tourist Forum Spa and Wine”, 16.10.-20.20.2014, ЮЗУ „Неофит Рилски”; **1** на конференция в Порторож (Словения), 2014; **1** на Proceedings of the MakeLearn and TIIM Joint International Conference 27–29 May, 2015, Bari (Italy) и **1** на 1st International PhD Meeting of Thessaloniki in Economics, 2013, July 1-2 2013, Солун (Гърция).

Научната продукция по дисертацията, по наша преценка, е достатъчна и представя добре резултатите от изследванията сред българската и международната научна общност. **Авторефератът** отговаря на изискванията за обем, структура и съдържание, отразява обективно структурата и съдържанието на дисертацията, както и основните резултати и научни приноси, които се съдържат в нея.

Дисертационният труд на д-т София Мирчова е обсъден на заседание на катедра „Туризм” към Стопанския факултет при ЮЗУ на 13.05.2015 г. (протокол № 8), на основата на предложение от което е прието решение на заседание на Стопанския Факултет (протокол № 36/01.06.2015 г.) за откриване на процедура за публична защита, в съответствие със законовите и поднормативните актове и разпоредби. На основата на представените факти считам, че процедурните изисквания, във връзка със защитата на дисертацията, са спазени стриктно.

3. Обща оценка на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд е посветен на **актуална проблематиката**. Той представя сполучлив и оригинален опит за изследване на проблемите на прогнозирането за нуждите на инфраструктурната политика в туризма. Особено внимание в него се отделя на възможностите за изработване на цялостна стратегия за развитието на транспортната инфраструктура в Р България. В тази връзка оценяваме положително **избора на обекта и предмета на изследване** в него, а изследователските му резултати – като навременни и полезни за подпомагане субектите на туристическата политика и стопанска практика у нас в усилията им за ефективно развитие на българския туризъм и повишаване на неговата конкурентоспособност на международния и вътрешния пазар.

По отношение на **структурата и съдържанието** на дисертационния труд ще отбележим, че той е разработен в общ обем от 330 стандартни страници компютърно набран текст, който включва: въведение, пет глави, заключение и списък на използваната литература. Основният текст е 288 стр., литературните и информационните източници (в обем от 29 стр.) са общо 364, от които 39 на кирилица, 325 на латиница, а 45 са от интернет, в т.ч. 12 на английски език. Оценяваме положително факта, че преобладаващата част (около 55%) от тях са публикувани през последните 10 години. Поради липса на систематизирана информация в предоставените по защитата материали не можем да оценим количествено наличието на илюстративен и доказателствен материал в основния текст под формата на таблици и фигури.

Считаме, че посочените съдържателни и структурни параметри на рецензирания дисертационен труд го доближават в значителна степен до изискванията за структурна балансираност, композиционна цялост, правилна методологическа и логическа постройка и широка информационна база, на която се градят изследователските тези и определят аргументите за тяхното доказване.

Реализирането на поставената в дисертацията цел се основава на надлежно събрана, добре обработена, систематизирана и анализирана научна и емпирична информация по изследваната проблематика. Използваните литературни източници са използвани коректно. От тях са заимствани постановки, които са добре подбрани и критично оценени. Като резултат от теоретичния и емпиричния анализ е разработена методическа рамка за изготвяне на стратегия за развитие на туристическата инфраструктура. Всичко това формира у нас впечатлението за последователно и успешно **реализиране на целта**

и конкретните изследователски задачи и доказване на тезата, определена в увода на дисертационния труд.

Методиката на изследване в дисертационния труд е подходяща и съобразена с неговата основна научна цел и конкретни изследователски задачи. Считаме, че в хода на проучванията, докторантката е постигнала добро съчетание на абстрактни и приложни методи. Особено полезно оценяваме използването на времеви редове и прогнозни профили за всеки вид транспорт и на унивариативни методи на прогнозиране, като тези на: единичното (просто) експоненциално изглаждане, на Холт и Холт-Уинтърс и на тройното експоненциално изглаждане. Докторантката творчески ги е приложила в изследването си, за да получи надеждна информация и формулира обективни, добре мотивирани изводи и постигне практически обосновани изследователски резултати.

4. Оценка на формата и съдържанието на дисертационен труд

Във **въведението** на дисертацията, в добра по наша преценка последователност са: изведени аргументите за обосновка на актуалността на изследваната проблематика; определени изследователската теза, обектът и предметът на изследването; дефинирани целта и конкретните изследователски задачи на дисертационния труд; представени методите и методологията на изследването и посочени по-съществените ограничения и трудности, които авторката е преодолявала в хода на изследователския процес. В тази част от дисертацията, в синтезиран и логически завършен вид, са представени намеренията и причините за избора на проблемите, начина на изследване и формиране на идеите и предложенията за тяхното решаване. Същевременно считаме, че уводът би спечелил, ако изследователската цел беше формулирана по-прецизно в унисон с обекта и предмета на изследването. Освен това при прочит му оставаме с впечатлението за разминаване между по-общия обхват на заглавието (инфраструктурната политика като цяло) и по-ограничения обект на изследване, сведен до „транспортната инфраструктура, използвана за нуждите на туристическата индустрия и ... обслужените пътници по отделните видове транспорт”.

В **основния текст** на дисертационния труд, в съдържателните рамки на пет глави, са синтезирани резултатите от изследването в техните теоретични, методологически и практико-приложни аспекти. В **заклучението**, доста пестеливо, са обобщени основните изводи от анализа и оценките на автора, извършени в другите части на дисертационния труд. Считаме, че неговото съдържание би могло да се допълни и разшири, за да отговори по-добре на изискванията, които се предявяват към тази част от дисертацията.

В *първа глава* на дисертационния труд обект на внимание са теоретични въпроси, като: дефиниране на понятието „туристическа (в частност транспортна) инфраструктура” и определяне на нейните основни видове; характеристика на същността, целите и задачите на инфраструктурната политика в туризма на основата на анализ и оценка на националната туристическа политика и нейните приоритети, органи, документи и оперативни програми. Впечатлението ни за тази част е, че в нея добре са подбрани и подложени на критичен преглед и оценка постиженията на съвременната наука, които пряко и косвено обслужват реализацията на изследователската цел. Те са основа и за разработване на методологията на проучването в следващите глави на дисертацията.

Глава втора е посветена на влиянието на инфраструктурната политика в туризма върху туристическото търсене и предлагане. В нея е определена нейната същност и свързаната с нея политика, като неценови детерминанти на търсенето и предлагането, както и определящите ги фактори; представена е обща концепция за туристическото предлагане и туристическата индустрия; разгледани са подходите и политиките за планиране на туристическата инфраструктура в дестинацията и инфраструктурните системи в туризма. Наред с положителното ни впечатление от тази част считаме, че тя би могла да се обедини с глава втора. Така би се постигнало по-добро систематизиране на теоретичната част на изследването, както и съкращаване на обема на дисертацията.

Обект на внимание в *трета глава* са методите за прогнозиране на потреблението на туристическата инфраструктура. В нея са разгледани видовете мултивариативни, унивариативни и други широко използвани методи и техники за оценка на информация от времеви редове. Отделено е внимание на трендовата и цикличната компонента, направен е декомпозиционен анализ на месечни данни и е разгледан редът на времевия хоризонт за прогнозиране. Изяснен е начинът за избор на модел и видовете прогнозни модели, класифицирани са методите на експоненциалното изглаждане в контекста на целта на дисертационния труд. Специално внимание в § 3.4. е отделено на инициализацията на данни по метода на Холт-Уинтърс, определянето на изглаждащите константи и видовете прогнозни грешки за отчитане на размера им в прогнозата.

Глава четвърта включва резултатите от прогнозата за броя на обслужените пътници за основни български летища в международно и вътрешно съобщение чрез анализ с използване на софтуерните продукти “STATISTICA ®”, “SPSS ®”. В нея е направена прогноза за броя на обслужените пътници и на българските авто-, жп-, морски и речни гари до 2025 г. с отчитане на абсолютния размер на грешката. Очертана е трайна тенденция на намаляване броя на обслужените пътници в железопътния и

водния транспорт. Мнението ни за тази част е, че анализът и прогнозата в нея имат характер на научен принос, тъй като в този си комплексен вид те не са правени у нас.

В *пета глава* се определят насоките за подобряване на пропускателната способност на туристическа инфраструктура у нас. В нея се описва значението на системната намеса в инфраструктурното планиране, както и на инфраструктурата като комплексна система. Направен е опит за разработване на рамка на стратегия за повишаване броя на пътниците чрез подобряване на конкурентоспособността на транспортната инфраструктура в Р България. Определно считаме, че тази част играе важна роля като конструктивна съставка на дисертацията. По тази причина според нас тя трябваше да бъде с по-сериозен обем и място в изследването.

6. Оценка на резултатите и приносите на дисертационния труд

Анализът на научните и научно-приложните резултати от изследването, съдържащи се в дисертационния труд, ни дава основание да определим, разграничим и оценим неговите *приноси* в следните основни направления:

а) научни приноси:

- извършен е критичен преглед и оценка на теоретичите концепции и постижения в специализираната литература по туризъм, свързани с обекта и предмета на изследването;
- допълнена и конкретизирана е теорията с конкретни параметри на въздействие на инфраструктурната политика за нуждите на туризма и са предложени модели за нейното управление с равностойно участие на всички заинтересовани страни;
- построени са времеви редове и прогнозни профили за по-атрактивните и с по-интензивни посещения туристически места във връзка с използваната инфраструктура (летища, пристанища, гари и автогари).

б) Научно-приложни приноси:

- с помощта на наличните статистически данни е извършена първоначална инициализация, позволяваща избор на прогнозен модел и неговото тестване за минимизиране на грешката в прогнозата;
- апробирани са методите на експоненциалното изглаждане при наличието на линеен, затихващ тренд и присъствието на съответно адитивна и мултипликативна цикличност и са изготвени прогнози за отделните видове транспорт до 2025 г.;
- предложена е рамка, на основата на която да се разработи стратегия за развитие на туристическата инфраструктура у нас.

Научната информация за подготовка и разработване на дисертационния труд в преобладаващата си част е извлечена от авторитетни, реферирани и официално признати източници. Намесата на докторантката при нейното използване е съобразена с изискванията на приложените изследователски методи и научната етика. Всичко това гарантира автентичност на изходните данни и достоверност на твърденията, оценките и изводите, на които се основават научните резултати. В тази връзка считаме, че основната част от тях *са лично дело и заслуга на докторантката*.

Представените приноси определяме като балансирани в теоретичен и практико-приложен аспект. Убедени сме, че те ще бъдат оценени положително от политическите субекти в туризма като полезни и необходими за по-нататъшното ефективно развитие на инфраструктурната туристическа политика у нас.

7. Критични бележки и препоръки

Рецензираният дисертационен труд оценяваме като сериозно изследване върху проблемематика, която у нас е недостатъчно проучена. По тази причина, както във всеки подобен първи опит, той по съвсем естествени причини е обременен с пропуски и непълноти. В тази връзка ще си позволим да направим някои бележки и препоръки към неговия автор с единственото намерение да подпомогнем по-доброто му представяне. Считаме, че те не намаляват научната стойност и приносите от изследването. По-конкретно ще отбележим, че:

- дисертационният труд би спечелил, ако обемът му беше съкратен до нормалния за подобен род разработки, за сметка на обединяване на текстове от по-общ характер и оптимизиране съдържанието на отделни части на дисертацията;

- заглавието на дисертацията би могло по-пряко да се обвърже с неговото съдържание; в сегашния си вид то е по-общо и не насочва вниманието на читателя пряко към конкретния обект и предмет на изследването;

- в съдържанието и особено в структурата на дисертационния труд по-ясно биха могли да се разграничат и сентизират неговите методологически части – теоретична, аналитична и конструктивна; това би могло да стане с намаляване броя на отделните части (глави);

- текстът на предоставения ми автореферат се нуждае от по-прецизна обща редакция, защото в сегашния си вид съдържа някои неточности, пропуснати текстове и неизгладени формулировки; от по-добро представяне в него се нуждаят целта и задачите на изследването;

- някои таблици (напр. в гл. пета), поради големия си обем, биха могли да се изведат в приложения, с което щеше да се намали и обемът основния текст на дисертацията;

- публикуваните части на дисертационния труд са посветени на сходна тематика; в основната си част те са научни доклади; съществува потенциал за по-сериозни публикации - научни студии и монографии.

Във връзка с тези бележки са и основните ни препоръки към д-т София Мирцова – да продължи и задълбочи изследванията си в избраната област в по-широк обхват и потърси възможности за по-ефективна апробация на резултатите от тях чрез по-крупни научни публикации.

8. Въпроси за дискусия по дисертационния труд

Актуалният и оригинален характер на дисертационния труд естествено поражда различни въпроси, които биха могли да бъдат обект на дискусия по време на неговата защита. В случая ще се ограничим до следните по-съществени от тях:

- счита ли докторантката, че резултатите от нейното изследване, конкретизирани основно за транспортната, биха могли да се апробират и върху останалите елементи на туристическата инфраструктура;

- какво би следвало да се промени в системата на статистическата отчетност, за да се гарантира по-голяма степен на точност при прогнозирането на пътничко- (респ. туристо-) потоците у нас;

- при използването на израза „потребление на туристическата инфраструктура”, в заглавието на глава трета, докторантката вложила ли е някакъв специален контекст или този израз би могла да се замени с „използване на туристическата инфраструктура”, който може би е и по-коректен.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за рецензиране дисертационен труд на тема: „Прогнозиране за нуждите на инфраструктурната политика в туризма”, с автор София Мирцова, *съдържа научни и научно-приложни резултати с оригинален принос* и *отговарят на изискванията* на ЗРАСРБ, Правилника за прилагането му, Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ „Н. Рилски” и Критериите и показателите за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ на висшето училище. Резултатите от изследването показват, че

докторантката притежава теоретични знания и професионални умения по научното направление 3.9. „Туризм“ и **демонстрира** качества и умения за ***самостоятелно провеждане на научно изследване***.

Изложените аргументи ми дават основание, в качеството си на рецензент, убедено да оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО** обсъждания дисертационен труд. Позволявам си да предложа и на останалите членове на почитаемото научно жури да гласуват **„ЗА“** ***присъждането на образователната и научната степен „доктор“ на София Валентинова Мирчова*** в област на ВО 3. „Социални, стопански и правни науки“, ПН 3.9. „Туризм“, научна специалност „Икономика и управление по отрасли (туризм)“.

18. 06.2015 г.

гр. Варна

Рецензент:

(проф. д-р Марин Н. Нешков)